

УДК 7.01:7.03:7.08

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2023-1-23>**Дарія ЛУЦИШИНА***аспірантка кафедри теорії та історії мистецтва, Національна академія образотворчого мистецтва й архітектури, Вознесенський узвіз, 20, м. Київ, Україна, 04053*

ORCID: 0000-0003-1048-6190

Бібліографічний опис статті: Луцишина, Д. (2023). Мистецтво та активізм у творчій діяльності Дани Кавеліної. *Fine Art and Culture Studies*, 1, 175–180, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2023-1-23>**МИСТЕЦТВО ТА АКТИВІЗМ У ТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДАНИ КАВЕЛІНОЇ**

У статті досліджуються особливості творчої діяльності художниці, режисерки анімаційних мультфільмів Дани Кавеліної; окрему увагу присвячено поєднанню мистецьких практик і громадського активізму в її художньому доробку. Художниця починала свій творчий шлях як ілюстраторка дитячих книжок, проте згодом почала активно займатися анімацією, плакатом, перформансом, інсталяцією. Метою дослідження є визначення змістовного діапазону творчих інтенцій мисткині, впливу її громадянської позиції та політичної свідомості на мистецькі практики. У статті аналізуються твори Д. Кавеліної, визначаються меседжі, які транслюються нею, особливості вибору художницею методів, медіа та засобів візуальної мови, розглядається взаємозв'язок громадської і політичної позиції художниці та її мистецьких практик. Серед методів дослідження використано іконографічний та іконологічний аналіз, формальний аналіз, історичну реконструкцію, феміністичну оптику. У статті проаналізовано обрані твори Д. Кавеліної: живопис, рисунок, авторську анімацію, розкрито теми, з якими працює художниця. Приділено увагу рефлексії мисткині щодо важливих соціальних та політичних питань, які порушує її творча практика, а також реакції суспільства, інституцій та медіапростору на деякі з творів Д. Кавеліної, зокрема на серію живописних банерів, присвячених проблемам, з якими стикається жінка у сучасному суспільстві. У своїй творчій діяльності Д. Кавеліна порушує питання, котрі стосуються фемінізму, історії та історичної пам'яті, травми, насильства, в тому числі гендерно зумовленого, війни, зокрема з погляду жіночого досвіду. Феміністична рефлексія займає важливе місце в її творчості, адже мисткиня пропонує гноцентричний погляд на питання, які здебільшого ігноруються в андроцентричному наративі. Художниця не лише розмірковує про минуле та його «білі плями», а й за допомогою засобів мистецтва гостро реагує на актуальні соціальні і політичні події, що відбуваються у сучасному світі та Україні, шукає альтернативні історичні наративи, створює простір для нових інтерпретацій.

Ключові слова: Дана Кавеліна, жінки-художниці, анімація, живопис, активізм, фемінізм, війна.**Dariia LUTSYSHYNA***Graduate Student at the Department of Theory and History of Art, National Academy of Fine Arts and Architecture, Voznesensky Uzviz, 20, Kyiv, Ukraine, 04053*

ORCID: 0000-0003-1048-6190

To cite this article: Lutsyshyna, D. (2023). Mystetstvo ta aktyvizm u tvorchii diialnosti Dany Kavelinoi [Art and activism in the art practice of Dana Kavelina]. *Fine Art and Culture Studies*, 1, 175–180, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2023-1-23>**ART AND ACTIVISM IN THE ART PRACTICE OF DANA KAVELINA**

The article explores the peculiarities of the art practice of the artist and director of animated films Dana Kavelina. Special attention is paid to the combination of artistic practices and activism in her art. The artist began her career as an illustrator of children's books, but later began to actively work with different media such as animation, poster, performance, installation. The aim of the research is to determine the semantic scope of creative intentions of the artist, the influence of her active citizenship and political consciousness on art practice. The article analyzes the artworks of D. Kavelina, identifies the messages that are broadcast by the artist, the peculiarities of the artist's choice of methods, media and visual language, considers the relationship between social and political beliefs of the artist and her art practices. Some of the research methods used are iconographic and iconological analysis, formal analysis, historical reconstruction, and feminist approach. As a result of the research, selected artworks by D. Kavelina were analyzed: painting, drawing, author's animation. Main topics which the artist works with are revealed. The research also focuses

on the artist's reflection on important social and political issues which are brought up by her art practice, as well as the reaction of society, institutions and the media to some of D. Kavelina's artworks, including a series of painted banners dedicated to the issues that women are forced to deal with in modern society. Through her art D. Kavelina brings up certain issues considering feminism, history and historical memory, trauma, violence, including genderbased violence, war, in particular in terms of women's experience. Feminist reflection plays an important role in her art work, as the artist offers a gynocentric view of issues that are largely ignored in the androcentric narrative. Not only the artist reflects on the past and its "blind spots", but she also reacts sharply to the current social and political events taking place in the modern world and Ukraine with the help of art, seeks alternative historical narratives, and creates space for new interpretations.

Key words: Dana Kavelina, women artists, animation, painting, activism, feminism, war.

Постановка проблеми. Мистецтво має довгу історію взаємозв'язків із активізмом у найрізноманітніших формах. Низка практик формується на перетині мистецтва та усвідомлення його політичного і соціального значення. У різні періоди громадські активісти використовували засоби мистецтва для своїх цілей. Так, учасниці руху суфражисток на зламі XIX–XX ст. активно використовували практику крафтивізму, найчастіше застосовуючи рукодільні техніки для висловлення своїх політичних вимог. Таким чином, рукоділля, яке здавна вважалося звичайною «домашньою роботою» жінок та було знецінене як мистецька практика, перетворилося на потужний інструмент політичної боротьби. Своєю чергою художники наповнюють свої творчі практики соціальними та політичними повідомленнями і таким чином привертають увагу до проблем, які вважають актуальними. Мистецтво наближається або трансформується в активізм і, навпаки, активізм стає артивізмом – мистецтвом, що здатне викликати позитивні зміни в суспільстві. На цьому перетині, зокрема, виникає феміністичне мистецтво. Однією з сучасних молодих художниць, хто успішно поєднує у своїй творчості мистецтво та активізм, є Дана Кавеліна.

Аналіз досліджень. В Україні не досить уваги приділяється перетину мистецтва та активізму, зокрема феміністичному мистецтву, проте з кожним роком з'являється дедалі більше публікацій на ці теми. Їх розкривають у своїх роботах українські дослідниці О. Брюховецька, Г. Глеба, Т. Злобіна, Т. Кочубінська, К. Лісовенко, В. Шиллер, К. Яковленко та інші. Над цими темами працює дослідницька платформа «PinchukArtCentre»: у 2019 р. побачила світ книга «Чому в українському мистецтві є великі художниці», назва якої відсилає читача до програмного есе Л. Нохлін «Чому не було великих художниць?». Крім цього, час від часу виходять друком переклади іноземних видань, зокрема книг Б. Квінн, М. Абрамович тощо.

Мета дослідження – визначити змістовний діапазон творчих інтенцій художниці Д. Кавеліної, вплив її громадянської позиції та політичної свідомості на мистецькі практики; проаналізувати обрані твори мисткині, охарактеризувати меседжі, які транслюються в її роботах, та особливості вибору художницею методів, медіа та засобів візуальної мови.

Виклад основного матеріалу. Дана Кавеліна народилась у 1995 р., вивчала книжкову графіку в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», працює у Києві та Львові. Д. Кавеліна відома насамперед як художниця та режисерка анімаційних фільмів, паралельно займалася книжковою ілюстрацією, згодом почала працювати з авторською книгою, плакатом, інсталяцією, перфомансом. Їй вдається успішно поєднувати творчу діяльність та активізм, водночас художниця воліє не розділяти мистецтво і його політичну форму, натомість сприймає це як інструмент боротьби (Брюховецька, Кульчинська, 2019: 41).

У творчій діяльності Д. Кавеліна звертається до питань, що стосуються фемінізму, історії та пам'яті, війни, зокрема з погляду жіночого досвіду, насильства, пов'язаного з гендером. Художниця не лише розмірковує про минуле та його «білі плями», а й гостро реагує на соціальні і політичні події, що відбуваються у сучасному світі та Україні. В її фокусі найчастіше опиняється жінка, яка постає у різних ролях: жертви, проактивного суб'єкта, в позиції сили. Жіночий досвід, який роками ігнорувався, у роботах мисткині перетворюється на призму, крізь котру вона пропонує погляд на явища, що традиційно сприймаються в андроцентричній системі координат. Феміністична рефлексія посідає важливе місце у практиці художниці.

Прикладом профеміністської творчої діяльності та громадського активізму Д. Кавеліної став банер, створений нею для участі у феміністичному марші 8 березня 2018 р., який

викликав значний резонанс. Його підготовка була колективною: художниця разом із групою активісток, «які вирішили привнести в досить ліберальну повістку маршу радикальніші ідеї» (Брюховецька, Кульчинська, 2019: 39), записали проблеми, які їх цікавили, у вигляді тез, а згодом Д. Кавеліна втілила їх у певних символах, створивши потужний візуальний образ. Художниця зазначає, що активістський плакат вимагає максимальної чіткості висловлювання, символу, узагальнення (Брюховецька, Кульчинська, 2019: 41). Відповідно до цього переконання вона створила банер, який промовляє до глядача чіткою і зрозумілою мовою: героїня роботи не є конкретною жінкою, в неї немає історії, оскільки вона створює універсальний образ будь-якої людини з жіночою тілесністю і жіночою соціалізацією. У цьому образі може впізнати себе жінка будь-якого віку і соціального становища.

На чорному тлі тканини мисткиня зобразила оголену фігуру жінки, яка намагається вирватися з пут; з усіх боків її хапають «безликі» руки, які належать всім і нікому; глядач не бачить людей, яким вони належать, проте здогадується, що це саме чоловічі руки. Деякі з них тримають символічні предмети, що уособлюють утиски, яких зазнають жінки у різних сферах життя в патріархальному суспільстві: хрест, що вказує на тиск із боку церкви; монету, яка звертає увагу на негативні впливи капіталістичних відносин на положення жінок; тремпель для одягу, котрий традиційно вважається символом абортів (противницею якого часто виступає саме церква). Символ, що викликав неоднозначну реакцію та навіть порушення судової справи (зрештою закритої за відсутності складу злочину) (Zmina.info) проти організаторки маршу Олени Шевченко, – зображений у руці військового тризуб, який буквально проколює тіло жінки. Як згадує авторка, під час маршу банер кілька разів намагалися вирвати з рук активісток, до них підходила поліція комунікації і передавала вимоги ультраправих опонентів згорнути його як такий, що є образливим (Брюховецька, Кульчинська, 2019: 41). Така реакція стала відповіддю на зображення тризуба, що був інтерпретований як державний символ України, і в цьому разі сюжет роботи міг сприйматись як метафора пригноблення жінки державою. Д. Кавеліна наголошує, що тризуб

на банері є саме гербом національних дружин; примітно, що активістки виступили проти праворадикального насилля, яке, на думку авторки, дуже поширене в Україні (Брюховецька, Кульчинська, 2019: 41), й у відповідь на свій протест зіткнулися з насильством. Авторка та її твір, покликаний привернути увагу до проблеми, мало не стали жертвами цієї самої проблеми, наочню її продемонструвавши.

Пізніше Д. Кавеліна продовжила розробляти цю проблему, представивши новий банер «Плакат № 2» на виставці «Виховні акти» (2018 р.), що проходила в артпросторі «SKLO» (освітньо-мистецька платформа Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова) і в якій взяли участь художниці Лада Наконечна, Марія Куликовська, Альона Мамай та інші (Мирний, 2021). Експозиція виставки стала своєрідною реакцією на низку випадків насильства та перешкоджання суспільним і культурним акціям, які мали місце у 2018 р. й які нападники вважали «виховними актами».

Д. Кавеліна була вражена суспільним розголосом та дискусією у соцмережах і ЗМІ, які спровокував її мистецький твір. Створений образ став своєрідною точкою медійного діалогу, продовжував жити власним життям і викликати дедалі нові питання й можливі інтерпретації. Це підштовхнуло авторку до пошуку способу відповісти на ці питання і розвинути своє висловлювання; так з'явилася робота «Плакат № 2», назва якої прямо вказує на продовження першого банера. Але, на відміну від нього, «Плакат № 2» демонструє зовсім інший образ жінки: це жінка, яка пережила трансформацію і вже не потерпає від патріархального пригноблення мовчки, а сміливо і рішуче йому протистоїть. Вона кидає виклик усім, хто зазіхає на її свободу і гідність, та обирає не тікати від переслідувачів. У цій композиції наявні ті ж самі репресивні символи, які були зображені у попередній роботі, проте цього разу руки вже не торкаються тіла жінки, вони ніби відлякані її раптово віднайденою силою опору і не наслідуються наблизитися. Жінка, незважаючи на свою оголеність – метафоричну вразливість, – дивиться в обличчя небезпеці, стискаючи в руці ножа, з готовністю оборонятися в разі атаки.

Примітно, що виставка, яка мала тривати 2 тижні, закінчилася передчасно: проректор університету видав наказ закрити її «через технічні

причини» (Zmina.info). За словами А. Мамай, банер Д. Кавеліної викликав питання в адміністрації вищого навчального закладу. До того ж деякі роботи стали причиною невдоволення через «політичність та радикалізм» (Zmina.info). Таким чином, другий банер Д. Кавеліної спіткала та ж доля, що і перший: він зіткнувся з опором, проте на цей раз не з боку маргіналізованих противників, а з боку державної інституції.

Не відділяючи мистецтво від такого, що містить політичний меседж, Д. Кавеліна відзначає різницю між художньою роботою й активістським плакатом. Адже художній твір може бути багатозначним і мати численні інтерпретації, тоді як плакат створюється виключно для глядача, а отже, мусить якомога точно і доступно транслювати думку. Навчаючись на кафедрі графіки, художниця почала відвідувати гурток діалектичної логіки, читати марксистську і феміністичну літературу. До цього вона вважала, що мистецтво цілком може бути аполітичним, проте згодом змінила своє переконання на протилежне. Мисткиня відзначає, що її як художницю «сформувало не мистецтво, а гурток викладача факультету соціології і права» (Брюховецька, Кульчинська, 2019: 43). Це пов'язано з тим, що за дійсного навчального процесу в українських художніх закладах вищої освіти студентам складно навчитися мислити політично і формувати критичний апарат щодо дійсності. Незважаючи на це, Д. Кавеліній вдалося сформувати власну політичну свідомість; для неї бути художницею-феміністкою означає постійно рухатися в цьому напрямі (Брюховецька, Кульчинська, 2019: 43). Це непросто, оскільки життя в патріархальному суспільстві не дає уявлення про те, якою має бути справжня рівноправність, тож мисткині доводиться повсякчас долати внутрішні перепони, пов'язані з вихованням та соціалізацією.

Для Д. Кавеліної ідея є першочерговим компонентом мистецької діяльності, залежно від ідеї вона обирає оптимальний «медіум». В її арсеналі інструментів важливе місце займає анімація. Один із мультфільмів художниці, «Про Марка Львовича Тюльпанова, який розмовляв із квітами», завоював спеціальний приз журі Одеського міжнародного кінофестивалю та премію міжнародного кінофестивалю «КРОК-2018». Ця робота виконана з використанням лялькової анімації та присвячена вій-

ськовому конфлікту на Донбасі і проблемам, з якими довелося зіткнутися людям, які волею обставин опинилися в його центрі. Головний герой мультфільму – Марк Львович Тюльпанов – народився і виріс у Луганську та думав, що проживе там до самої смерті, поряд зі своїм тихим садом, який він дуже любив і плекав. У Марка Львовича була сім'я – діти й онука, а ще кіт Донбас і собака Мальва. Його дружина померла, проте він беріг пам'ять про неї, як і фіалки, котрі росли на її могилі. У житті героя все було налагоджено, зрозуміло і просто до того моменту, поки події 2014 р., які заскочили його зненацька, не втрутилися в гармонію його маленького світу. Марк Львович почувався розгубленим у шаленому вихорі подій, немов у 1991 р., він не знав, кому довіряти, а тому не довіряв нікому. З початком війни сім'я Марка Львовича зазнала змін, його сини опинилися по різні боки лінії фронту, а сам герой змушений покинути рідне місто, у розпачі знищивши всі квіти у своєму улюбленому саду. Втративши сина, опинившись на межі смерті від серцевого нападу, герой вольовим зусиллям усе ж прийняв рішення жити: він посадив новий сад і врешті-решт дочекався літа.

Д. Кавеліна розповіла цю історію зі світлим сумом, але її мультфільм не позбавлений оптимізму й віри у людство. З дефініціями, використаними у фільмі, можна сперечатися («ополченці», «сепаратисти»), проте авторка тонко зображує роздоріжжя, на якому опинились її герої, перед якими війна поставила неминучий вибір: Марк Львович наважується покинути домівку і все те, що так любив, один із його синів обирає вступити до Збройних сил України і працювати хірургом, рятуючи життя українських воїнів, а другий син обирає воювати на боці ворога і врешті помирає від кулі. Художниця не пропонує глядачеві готових «правильних» рішень, вона, як і герой її мультфільму, обирає позицію спостереження та звертається до універсальних категорій, близьких кожному: життя і смерті.

Марк Львович у мультфільмі позбавлений суб'єктності, він – жертва обставин, збірний образ з історією, зібраною із фрагментів історій дуже різних людей, які стали жертвами війни. Його образ цілком аполітичний, на відміну від більшості українців старшого віку, які доволі багато часу проводять за переглядом політич-

них телепрограм і схильні мати власний погляд на події у країні. Проте їхні політичні погляди часто застарілі або сформовані під впливом маніпуляцій, їм складно розібратися у труднощах нової політичної реальності. Д. Кавеліна зауважує, що мешканців Донбасу часто звинувачують в аполітичності: «вони нічого не зробили, не протистояли, і тепер, мовляв, самі винні» (Брюховецька, Кульчинська, 2019: 45), проте художниця переконана, що це неправильно й якщо людина обирає нейтралітет, ніщо не може позбавити її права на життя та безпеку. Переживши великі зміни і катастрофи, герой мультфільму намагається зберегти свій світ, обравши для життя найпростіші координати добра та зла, які допомагають йому знайти хоча б якусь опору в час, коли все навколо руйнується.

Образ Марка Львовича ідеально людський і, за словами художниці, багато в чому списаний з її дідуся (Брюховецька, Кульчинська, 2019: 45). Створивши його саме таким, мисткиня викликає у глядача емпатію, яка може допомогти прийняти переселенців із зони військового конфлікту як нову категорію суспільства, що опинилася у складних життєвих обставинах і потребує розуміння та допомоги. На жаль, такі люди дотепер не досить представлені у медіа-просторі та мистецтві, вони частково дегуманізовані, а тому зображені у мультфільмі Д. Кавеліної образи і проблеми особливо актуальні.

Художниця порушує і феміністичні питання, згадуючи про коментар щодо її роботи як «суто жіночого погляду на війну» (Брюховецька, Кульчинська, 2019: 47). Таке сприйняття може бути пов'язане з тим, що в патріархальному суспільстві емпатія здебільшого вважається притаманною саме жінкам. Суспільство очікує від них співчуття і терплячості, водночас трактує ці якості як слабкість, недозволену в часи війни, забуваючи про той факт, що з кожним роком дедалі більше жінок вступають до лав Збройних сил і беруть на себе складні обов'язки нарівні з чоловіками. Мисткиня пропонує озброїтися емпатією як одним із засобів політичної боротьби, який має потенціал для побудови суспільства, в якому не буде пригноблення і нерівності.

Віра в гуманізм і неприйняття насильства як явища відображені в кожному кадрі мультфільму, філігранно вибудованому авторкою. Вона створила камерний світ, в якому поселила

своїх героїв, з великою любов'ю до деталей: сконструйовані вручну декорації інтер'єрів, не по-ляльковому живі та виразні обличчя героїв; квіти, які, здається, переживають ті ж складні почуття, що і люди, та викликають сильний емоційний відгук глядача.

Рефлексуючи на тему війни, Д. Кавеліна звертає увагу на проблему, яка дотепер не досить обговорюється в інформаційному полі, – проблему гендерного насилля під час військових конфліктів. Шукаючи новий спосіб дивитися на мілітаризм та на війну загалом, художниця прийшла до того, що одна з феміністських перспектив на цю тему – дивитися на війну через гендерне насильство під час війни (Калита, 2022). Цей погляд авторка застосувала у своїй роботі «(З)в'язки. Вихід на сліпу пляму» (2019 р.). Рисунок зображує безликі фігури, чоловічу і жіночу, які відображають патріархальні уявлення про честь та безчестя. Чоловіча зображена з закривавленими руками і має підпис «Честь», водночас жіночка з закривавленим лоном підписана словом «Бесчестье». Авторка пропонує поглянути на жіночий досвід проживання війни, насильство, згвалтування, від яких страждають жінки. Жіноча історія війни не має голосу в загальноприйнятому наративі, її недооцінюють, про неї «неприємно» говорити. Натомість, якщо про згвалтування під час військових конфліктів згадують, про них говорять як про неминучий побічний фактор, неприємний наслідок, а не як про один із інструментів ведення війни. Жінки, що пережили насильство, невидимі; вони перестають бути суб'єктами, окремими індивідуумами і перетворюються на «розмінну монету», цифру у статистиці. У розмові з художницею А. Щербиною Д. Кавеліна зазначає, що «война, в принципі, ведеться через женское тело, что изнасилованная женщина – это текст, который посылается некоему абстрактному врагу, и так же – обратно» (Кучанський, 2022). У суспільстві, де навіть у мирний час жертва піддається віктимблеймінгу, під час війни гвалтівник виправданий як герой, тоді як увесь тягар провини лягає на жертву. «Будь-яка війна – це війна проти жінок» (Кмитів). Художниця пропонує дивитися на всі війни з перспективи насильства, таким чином повертаючи видимість та голос саме жертві, адже кожне згвалтування, у мирний або військовий час, несе у собі зерно війни.

Висновки. Творча діяльність Д. Кавеліної розвивається на перетині мистецтва та активізму. Поєднуючи їх, художниця розробляє теми, актуальні як для сучасної України, так і для світу. Її висловлювання знаходять втілення у різних медіа, зокрема авторській мультиплікації, живописі, рисунку тощо, і порушують теми на кшталт гуманізму, війни та жіночого досвіду

її проживання, історії та пам'яті, травми, насильства, зокрема на ґрунті гендера. Художниця використовує феміністичну оптику, прагнучи створити альтернативу андроцентричному нарративу і змістити фокус на «білі плями», шукає нові способи говорити на тему війни і травми, а також конструює універсальні образи з фрагментів індивідуальних досвідів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Калита Н. Розмова Анни Щербини та Дани Кавеліної: «Пейзаж, которий покроет собою все после последней войны». *Supportyourart*. URL: <https://supportyourart.com/conversations/kavelinashcherbyna/> (дата звернення: 01.08.2022 р.).
2. Кмитів. Жести ставлення : фейсбук. URL: https://www.facebook.com/kmytivmuseum/photos/?tab=album&album_id=1094977967364337 (дата звернення: 15.06.2022 р.).
3. Кучанський О. Кинохроника и геозротика войны: Дана Кавелина о фильме «Письмо горлице». *Supportyourart*. URL: <https://supportyourart.com/conversations/dana-kavelina-pismo-horlytse/> (дата звернення: 01.08.2022 р.).
4. Мирний М. “SKLO-цензури”: хто і чому закрив виставку в артпросторі університету Драгоманова? *Zmina*. URL: https://zmina.info/articles/ce_mozhut_pobachiti_diti_studentsi_poprosili_rektora_universitetu_dragomanova_vidreaguvati_statevi_organu_ta_pobutove_nasilljia_vistavka_vihovni_akti/ (дата звернення: 15.06.2022).
5. Право на істину. Розмови про мистецтво і фемінізм : збірка інтерв'ю / ред.: О. Брюховецька, Л. Кульчинська. Київ : Avantpost-Прим, 2019. 282 с.
6. Університет Драгоманова не пояснив раптовий демонтаж виставки та усунув керівницю артпростору «SKLO». *Zmina*. URL: https://zmina.info/news/universitet_dragomanova_ne_pojiasniv_demontazh_khudozhnoji_vistavki_ta_usunuv_kuratorku_artprostori/ (дата звернення: 13.04.2022 р.).
7. Шевченківський райсуд не побачив складу злочину в плакаті з тризубом на Марші 8 березня в Києві. *Zmina*. URL: https://zmina.info/news/shevchenkivskij_raj_sud_ne_pobachiv_skladu_zlochynu_v_plakati_z_trizubom_na_marshi_8_bereznjia_v_kijevi-2/ (дата звернення: 13.04.2022 р.).

REFERENCES:

1. Kalyta, N. Rozmova Anny Shcherbyny ta Dany Kavelinoi: “Peizazh, kotoryi pokroet soboiu vse posle poslednei voiny”. [Conversation between Anna Shcherbyna and Dana Kavelina: “A landscape that will cover everything after the last war”]. *Supportyourart*. URL: <https://supportyourart.com/conversations/kavelinashcherbyna>
2. Kmytiv. Zhesty stavlennia. [Kmytiv. The gestures of attitude]. *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/kmytivmuseum/photos/?tab=album&album_id=1094977967364337 [in Ukrainian]
3. Kuchanskiy, O. Kynokhronyka s heoerotyka voiny: Dana Kavelyna o fylme “Pysmo horlytse”. [Newsreel and geoerotics of war: Dana Kavelina on the film “A Letter to the Dove”]. *Supportyourart*. URL: <https://supportyourart.com/conversations/dana-kavelina-pismo-horlytse>
4. Myrnyi, M. “SKLO-ncenzury”: Khto i chomu zakryv vystavku v art-prostori universytetu Drahomanova? [“SKLO uncensored”: Who and why closed the exhibition in the art space of Drahomanov University?]. *Zmina*. URL: https://zmina.info/articles/ce_mozhut_pobachiti_diti_studentsi_poprosili_rektora_universitetu_dragomanova_vidreaguvati_statevi_organu_ta_pobutove_nasilljia_vistavka_vihovni_akti/ [in Ukrainian]
5. The right to truth. Conversations on art and feminism: Interviews [Pravo na vstynu. Rozmovy pro mystetstvo i feminizm. Zbirka intervui] / editors: O. Bryukhovetska, L. Kulchynska. Kyiv : Avantpost-Prim, 2019, p. 282. [in Ukrainian and English]
6. Universytet Drahomanova ne poiasnyv raptovyi demontazh vystavky ta usunuv kerivnytsiu art-prostoru “SKLO”. [Drahomanov University did not explain the sudden dismantling of the exhibition and removed the management of the art space “SKLO”]. *Zmina*. URL: https://zmina.info/news/universitet_dragomanova_ne_pojiasniv_demontazh_khudozhnoji_vistavki_ta_usunuv_kuratorku_artprostori/ [in Ukrainian]
7. Shevchenkivskiy raj_sud ne pobachyv skladu zlochynu v plakati z tryzubom na Marshi 8 bereznia v Kyievi. [The Shevchenkivsky District Court did not see the corpus delicti in the trident poster at the March 8 March in Kyiv]. URL: https://zmina.info/news/shevchenkivskij_raj_sud_ne_pobachiv_skladu_zlochynu_v_plakati_z_trizubom_na_marshi_8_bereznjia_v_kijevi-2/. [in Ukrainian]